

דף שבועי

בס"ד

פרשת וישלח, תשפ"ה, מספר 1597

המאבק עם המלאך כסיפור תיקון

נעמה גולן

מפחד מאוד, אך מכין את עצמו לשני תרחישים אפשריים: למאבק ולהתפייסות.

מוכרים וידועים הם דבריו של רש"י בעקבות המדרש, על ההכנה המשולשת שערך יעקב לקראת המפגש עם אחיו: "התקין עצמו לשלשה דברים: לדורון ולמלחמה ולתפלה" (רש"י לב:ט). אולם, מתוך בחינת מבנה הפסוקים נראה, כי ניתן לחלק את ההכנות של יעקב לקראת המפגש עם עשיו דווקא לשני חלקים:²

התפייסות (מנחה)	מאבק (מחנה)
ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו. [טו] עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים. [טז] גמלים מיניקות ובוניהם שלשים פרות ארבעים ופרים עשרה אנתת עשרים ועירים עשרה. [יז] ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר. [יח] ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך. [יט] ואמרת לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו והנה גם הוא אחרינו. [כ] ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים אחרי העדרים לאמר פדבר הזה תדברון אלעשו במצאכם אתו: [כא] ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כפיאמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחריכון אראה פניו אולי ישא פני. [כב] ותעבר המנחה עלפניו.	[ח] וירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות. [ט] ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה הנשאר לפליטה. [י] ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ה' האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך. [יא] קטנתיו ומכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות. [יב] הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני אם עלבנים: [יג] ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספור מרב.
והוא לן בלילה הוא במחנה.	[יד] וילן שם בלילה ההוא.

פסוקים ח' עד תחילת יד מתארים את ההכנות של יעקב למצב של מאבק. המילה המנחה בפסוקים אלו היא "מחנה"; היא מתארת מלחמה (ראו לדוגמה: תה' כז:ג) והיא חוזרת בפסוקים אלה ארבע פעמים. ההכנות לקראת המאבק כוללות חצייה של העם אשר איתו לשני מחנות, ותפילה שבה הוא מודה על כל

בין תיאור ההכנות של יעקב לקראת המפגש הטעון עם עשיו אחיו, לבין תיאור המפגש עצמו, מופיע סיפור מאבקו של יעקב עם דמות מסתורית ליד מעבר יבוק עד עלות השחר (בר' לב:כה-לג).¹ מיקומו התמוה של סיפור זה מעורר את השאלה מה טיבו של הסיפור? ומה היחס בינו לסיפור המפגש בין יעקב ועשיו.

לקראת המפגש הטעון עם עשיו, יעקב שולח אליו מלאכים, ושם בפיהם דברי פיוס שתכליתם למצוא חן בעיניו. המלאכים שבים אל יעקב, אולם הכתוב אינו מספר לנו מה אירע בפגישה זו. מתוך דברי המלאכים איננו יודעים אפילו, האם הם אכן נפגשו עם עשיו ושוחחו עימו, או אולי רק ראו אותו מרחוק: "באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו" (בר' לב:ז). מה ניתן להבין מתוך דיווח לקוני זה? האם פניו של עשיו למלחמה או לשלום?

המספר 'ארבע מאות' מזכיר את מספר האנשים המתקבצים אל דוד (שמ"א כב:ב) ואת מספר האנשים העולים עמו למלחמה על נבל הכרמלי (שמ"א כה:ג). הביטוי ללכת/לצאת "לקראתך" יכול לתאר מאבק (ראו לדוגמה: "פן בחרב אצא לקראתך", במ' כ:ח), אולם הוא יכול להפיע גם בהקשר חיובי, כגון בפגישתם של משה ואהרון. בשני המקרים, אצל יעקב ואצל משה, מדובר בשיבה הביתה לאחר שנים של נתק. שניהם היו תקופה ארוכה בניכר, רעו את צאן חותנם וחשו מרומים, ושניהם שבו ופגשו את אחיהם. על אהרון נאמר למשה: "וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלב" (שמ' ד:יז), ובדומה לכך נאמר על עשיו: "וגם הלך לקראתך" (בר' לב:ז). אולי גם הליכתו של עשיו לקראת יעקב מבשרת מפגש מפויס של שני האחים?

נראה לי שתגובת המלאכים מעומעמת באופן מכוון, וכך ניתן לפרשה בשתי דרכים: ניתן להבינה כפי שפירשה רש"י ורבים אחרים, שעשיו "עודנו בשנאתך", אך ניתן גם לפרשה כמבשרת דווקא על כוונותיו הטובות של עשיו, כפי שהבינה הרשב"ם:

באנו אל אחיך אל עשו, ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת, וגם הנה הוא, מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו אותך, הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו, לכבודך. זהו עיקר פשוטו, וכן "גם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלב" (שמ' ד:יז).

כשם שאנו הקוראים איננו יודעים האם פניו של עשיו למלחמה או לשלום, כך גם יעקב אינו יודע. הוא אמנם

* ד"ר נעמה גולן, מרצה במחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר אילן ובמכללת סמינר הקיבוצים.
1 ציוני הפסוקים בפרק ל"ב מובאים על פי תנ"ך מהדורת הכתר, לפיו פרשתנו פותחת בפס' ד. במהדורות תנ"ך אחרות, כגון תנ"ך קורן, הפרשה פותחת בפס' ג, וציוני הפסוקים משתנים בהתאם לכך.

ניתן להבחין כאן בתחילתו של שינוי: כעת יעקב אינו גוזל את הברכה אלא מקבלה ביושר; אומנם באיום, אך ללא עורמה. המלאך שנאבק ביעקב שואל אותו לשמו ונענה: "ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב" (לב:כח). בפעם הקודמת ששאל מישוה לשמו, שיקר יעקב וענה: "אנכי עשו בְּרַךְ" (כח:יט), ואילו כעת הוא משיב בשמו האמיתי.⁵ המלאך מבטא את שינוי הזהות שעובר יעקב באמצעות שינוי שמו: "לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם א-להים ועם אנשים ותוכל" (כט). מדרש השם הגלוי של יעקב קושר את שינוי שמו במאבקו עם א-להים, מאבק שהתרחש זה עתה. אולם, לצד מדרש השם הגלוי ניתן לזהות כאן גם מדרש שם סמוי, הרומז על השינוי שחל ביעקב: "והיה העקב למישור" (יש' מ:ד). לא עוד יעקב המאופיין בעקבה, בפתלתלות ובמרמה, כי אם ישראל (לשון ישר).⁶ יעקב משיל מעליו את דרכו העקובה ומקבל זהות חדשה המאופיינת ביושר. רק כעת, לאחר שינוי הזהות, היה יעקב בשל למפגש התפיסות עם עשיו.

תיאור המפגש של יעקב עם עשיו מהווה אף הוא סיפור תיקון לגניבת הברכה. יעקב אומר לעשיו: "קח נא את ברכתך אשר הבאת לך" (לג:יא). השימוש במילה "ברכתך" תחת המילה השכיחה "מנחה", לצד הפועל לק"ח, רומז לברכה אחרת ש'לקח' יעקב מעשיו אכיו: "בא אחיך במרמה ויקח ברכתך" (בר' כז:לה). לאחר כל השנים ביקש יעקב להשיב לעשיו את ברכתו הגזולה, והפציר בו לקבלה.⁷ בנוסף, הברכה שקיבל יעקב במרמה מאביו יצחק כללה שפע גשמי "ויתן לך הא-להים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירוש" (בר' כז:כח), וכעת השיב יעקב לעשיו שפע רב בדמות מנחה מכובדת מכל הבא בידו (לב:יד-טו). יתר על כן, יצחק בירך את יעקב במילים: "היה גביר לאחיקד", וכעת כינה יעקב את עצמו 'עבד', ואת עשיו אדון: "ואמרתי לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו והנה גם הוא אחיני" (לב:יט). ועוד, בברכה שניתנה ליעקב במרמה נאמר: "וישתחו לך בני אמך" (כט), ואילו כעת משתחוה יעקב לעשיו שבע פעמים (לג:ג).

זכות הברכה שקיבל יעקב מהמלאך, ברכה שקשורה במאבק ובשינוי זהות, הוא היה מסוגל להיפגש עם עשיו אכיו, להעניק לו בחזרה את הברכה אשר גזל ממנו, ולהתפייס עימו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

החסדים ומכיר בטוב שנעשה לו, לצד בקשת הצלה: "הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והפני אם על בני" (שם:יב). בסיומן של ההכנות הללו נאמר: "וילן שם בלילה ההוא" (יד). לינת יעקב נזכרת גם בפסוק כב: "והוא לן בלילה ההוא במחנה". על פניו נראה כי יעקב לן פעמיים, אולם ניתן להעלות אפשרות שמדובר בלילה אחת, והתיאור הכפול הינו אמצעי סגנוני שנועד להדגיש לנו הקוראים כי מוצגות לפנינו שתי אלטרנטיבות: מאבק או התפייסות.

פסוקים יד (בחלקו) עד כב מתארים את ההכנות לקראת ההתפייסות. בפסוקים אלה המילה המנחה היא "מנחה" ואף היא מופיעה ארבע פעמים. המילים המנחות "מנחה" ו"מנחה" כוללות את אותן האותיות, תוך שיכול אותיות המשנה את המשמעות ממאבק (מנחה) לפיוס (באמצעות המנחה).³

יעקב הכין את עצמו הן למאבק והן להתפייסות, אך מה אירע בפועל? אני מבקשת להציע ששתי החלופות אכן התממשו. פסוקים לב:כה-לג מתארים מאבק, ולעומת זאת פסוקים לג:א-יא מתארים התפייסות. אולם, בעוד שההתפייסות מתרחשת בין יעקב לעשיו, המאבק מתרחש בין יעקב למלאך.

בין סיפור המאבק עם המלאך לבין ההקשר הרחב של סיפור המפגש של יעקב ועשיו ישנם קשרים לשוניים. כך לדוגמה, לאחר המאבק עם המלאך, יעקב קורא את שם המקום פניאל: "כי ראיתי א-להים פנים אל פנים ותנצל נפשי" (לב:לא). בדומה לכך, כאשר יעקב פוגש את עשיו, הוא מפציר בו לקחת מידו את מנחתו ואומר: "כי על פני ראיתי פניך פראת פני א-להים ותרגני" (לג:י). קשרים אלה מלמדים, כי סיפור המאבק עם המלאך אינו מנותק מסביבתו, ויש לבחון את תרומתו של סיפור קצר זה להקשר הרחב.

המדרש כבר עמד על קשר זה ואמר: "ר' חמא בר"ח אמר שרו של עשו היה" (בראשית רבה [תיאודור אלבק] וישלח, עז, ג). הרעיון שלפיו לכל אומה יש שר או מלאך שמיימי הממונה להגן עליה אכן מופיע במקרא. כך למשל, בספר דניאל נזכר שר מלכות פרס (דנ' יג:ג). תפיסה זו עולה גם מתוך הנוסח המשתקף בתרגום השבעים לדברים לב:ח-ט, ובקטע ששרד ממגילת דברים מקומראן (4QDeutj 4Q37). אולם, במקרה של מאבקו של יעקב, אין לפנינו אזכור מפורש שמדובר בשרו של עשיו, ועל כן נראה כי אין זה פשוט המקראות. אף על פי כן, מדרש זה משקף תפיסה, שלפיה יש קשר מילולי ורעיוני בין המאבק עם המלאך לבין סיפור המפגש המחודש בין יעקב ועשיו. נראה לי שיש לקרוא את הסיפור הזה כהקדמה לסיפור המפגש. על מנת שיתאפשר הפיוס בין האחים, יעקב צריך לעבור תהליך של קונפליקט פנימי שמוביל לשינוי זהותי. על כן הכתוב מדגיש, כי בעת המאבק עם המלאך נותר יעקב לבדו (לב:כה). המאבק עם המלאך מעמיד את יעקב מול עצמו ודורש ממנו להישיר מבט לחולשותיו; להתמודד עימן ולא לברוח מהן. כאשר יעקב גובר על המלאך, המלאך מבקש ממנו לשחררו כי עלה השחר. אולם יעקב מתנה את שחרורו בכך שהמלאך יברכו: "לא אשלחך כי אם ברכתני" (לב:כז). כמו בעבר, יעקב ממשיך לבקש לעצמו ברכות, אולם

3 י' גרוסמן, יעקב - סיפורה של משפחה, אלון שבות תשע"ט, עמ' 354-357.

4 נוסח המסורה הוא: "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל" (דב' לב:ח-ט). אולם בקטע ששרד ממגילת דברים מקומראן (4QDeutj 4Q37) הגרסה היא: "למספר בני אלהים", ובתה"ש כתוב: κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ, - למספר מלאכי אלוהים. על פי גרסה זו, הא-ל חילק את העמים השונים לשבעים 'בני אל' (או מלאכי אל). רעיון זה משתקף גם במיתוס הבלבי אתרחיס. ראו בעניין זה: ר' גולדשטיין, "בהנחל עליון גוים" - בחינה מחודשת לאור מקורות אכדיים, תרביץ עט (תשי"ע-תשע"א), עמ' 21-5.

5 F.C. Holmgren, "Holding Your Own Against God!: Genesis 32:22-32 (In the context of Genesis 31-33)", *Interpretation* 44 (1990), pp. 5-17.

6 W.F. Albright, "The names 'Israel' and 'Judah' with an excursus on the etymology of tôdâh and tôrâh", *JBL* 46 (1927), pp. 151-185 (166-168).

7 "אמר לו על אותה הברכה אתה שוטגני הרי היא נתונה לך וקח נא את ברכתך אשר הבאת לך" (פסקתא רבתי פ"ג); C. Westermann, *Genesis 12-36*, A Continental Commentary (Trans. By J. J. Scullion), Minneapolis 1985, p. 510.